

YALPIZ (MENTHA) O'SIMLIGINING DORIVOR XUSUSIYATLARI

Ernazarova Mavluda Shernazarovna

Samarqand davlat tibbiyot universiteti Farmakognosiya va farmatsevtik texnologiyalar kafedrasida asistenti

Baxromova Barno Zokirovna

Samarqand davlat tibbiyot universiteti Farmakognosiya va farmatsevtik texnologiyalar kafedrasida asistenti

Turg'unov Davron Elibekovich

Samarqand davlat tibbiyot universiteti Tibbiy kimyo kafedrasida asistenti

Mo'minboyev Diyorbek Jasurbek o'g'li

Samarqand davlat tibbiyot universiteti Farmatsiya fakulteti 2-kurs talabasi

e-mail: turgunov.davrik89@gmail.com

Tel: +998883551585

Annotatsiya: Yalpiz(Mentha) o'simligi tarkibidagi dorivor moddalarni ajratib olishni o'rganish va tabobatimizning rivojlanishiga xissa qo'shish

Tayanch iboralar: Yalpiz, dorivor o'simliklar, mentol, efir moy, aromatik, L-karvon, aromaterapiya.

Ishning vazifasi: Yalpiz(Mentha) o'simligi tarkibini aniqlash va uni inson organizimiga ta'sir qilish mexanizimini o'rganish.

Material va uslublar:

O'zbekistonning o'simlik dunyosi juda boy va xilma-hildir. Mamlakatning boy o'simlik dunyosida 6 mingdan ortiq turli xil o'simliklar mavjud, ular orasida dorivor o'simliklar ham bor. Bunday o'simliklar ekologik toza bo'lib oziq-ovqat, aromatik va farmatsevtika mahsulotlarini ishlab chiqarish uchun xom ashyo sifatida ishlatiladi.

O'zbekistonda eng keng tarqalgan dorivor o'simliklar rayhon (bazilik), kashnich (koriander), arpabodiyon, yalpiz(Mentha), sebarga hisoblanadi. Biz bugun shulardan yalpiz(Mentha) o'simligining tarkibi va undan nima maqsadlarda foidalanish bilan taniishib chiqamiz.

Yalpiz(Mentha) — labguldoshlar oilasiga mansub ko'p yillik, dorivor va efirmoyli o'simlik. Yalpiz butun yil davomida o'sadi. U shimoliy yarim sharning iliq iqlimli

mintaqalarida 20—25 turi tarqalgan. Yalpiz yorug‘sevar, namsevar o‘simlik. O‘simlik

uzoq vaqt davomida bog'larda va sabzavot bog'larida, ayniqsa ko'pincha Kavkazda o'stirilgan. O'zbekistonda yalpizni 4 turi yovvoyi holda o'sadi. Bular: suv yalpizi, osiyo yalpizi, taxir (achchiq) yalpiz va jingalak yalpiz. Poyasi tik shoxlangan, bo'yi 25—100 sm gacha, barglari qarama-qarshi joylashgan, rombsimon, nashtarsimon yoki tuxumsimon, gullari chala soyabonsimon to'pgulga yig'ilgan, binafsharang. May-oktabr oylarida

gullaydi. Mevasi yong'oq bo'lib, unda birdan to'rttagacha urug' bo'ladi

Yalpiz o'simligining kimyoviy tarkibi:

Yalpizlarga o'ziga xos xushbo'y hid va lazzat beradigan moddalar mentol va pulegondir. Yalpiz aromati va lazzati uchun birinchi navbatda javobgar bo'lgan birikma L-karvondir

Tarkibidagi moddalar	Bargida	Poyasida	Gulida
<i>Mentol</i>	2,5-3 %	0,3 %	4-6 %
<i>Efir moylar</i>	2,8 %	1-2 %	3-5 %
Bulardan tashqari organik kislotalar, taninlar, flavonoidlar, C vitamini va boshqa biologik faol moddalar mavjud			

Mentol

Mentol - sintetik yo'l bilan ishlab chiqarilgan yoki makkajo'xori yalpizi, yalpiz yoki boshqa yalpiz moylaridan olingan organik birikma, aniqrog'i monoterpenoid. Bu mumsimon, shaffof yoki oq kristall modda bo'lib, xona haroratidan yuqoriroq haroratda eriydi. Mentol mahalliy og'riq qoldiruvchi, antispazmodik va antiseptik xususiyatlarga ega. Shifokorlar buni angina pektorisida og'riq qoldiruvchi vosita, oshqozon va ichakdagi og'riq, bronxit bilan yuqori nafas yo'llarining yallig'lanish kasalliklari uchun antiseptik sifatida tavsiya qiladilar.

Yalpiz efir moyi

Yalpiz efir moyi xushbo'y moddalar sifatida keng q'llaniladi. Mentol va yalpiz efir moyi aromaterapiya jarrohlikdan keyingi ko'ngil aynishini yengillashtirish uchun klinik foydalanish mumkin

Efir moyi ko'plab oziq-ovqat sanoatida q'llaniladi va har hil qandolat mahsulotlari ishlab chiqariladi.

Yalpiz o'simligining ahamiyati

Qadimgi va o'rta asr tibbiyot adabiyotlarida yalpiz dorivor o'simlik deb hisoblangan. Bosh og'rig'i, ichki qonash, tinchlantiruvchi vosita sifatida, oshqozonni kuchaytirish, ovqat hazm qilish jarayonini yaxshilash, ishtahani ochish, hiqichoqni yo'qotish va boshqalar uchun tavsiya etilgan.

Rossiyada yalpiz an'anaviy ravishda yurak kasalliklari, raxit, skrofula, asab kasalliklari va buzilishlar uchun pishirilgan va ichilgan. Yalpiz o'simligini asosan barglaridan foidalaniladi. O'simlikning barglarini yig'ish istalgan vaqtda amalga oshirilishi mumkin. Yangi barglarni darhol ishlatish yoki muzlatgichda plastik qoplarda bir necha kungacha saqlash

kerak. Ixtiyoriy ravishda barglarni muz kubiklarida muzlatish mumkin. Quritilgan yalpiz barglari salqin, qorong'i va quruq joyga joylashtirilgan havo o'tkazmaydigan idishda saqlanishi kerak. Yangi yoki quritilgan barg yalpizning oshxona manbai hisoblanadi. Yalpizni saqlash muammo bo'lmaganda, yangi yalpiz odatda quritilgan yalpizdan afzalroqdir.

Allergik reaksiya

Yalpiz ko'plab iste'mol mahsulotlarida qo'llanilsada, ba'zi odamlarda allergik reaksiyalarni keltirib chiqarishi mumkin, bu qorin og'rig'i, diareya, bosh og'rig'i, jig'ildon qaynashi, og'iz atrofida karaxtlik, anafilaksi yoki kontakt dermatit kabi alomatlarini keltirib chiqarishi mumkin.

Hasharotlar

Yalpiz moyi, ari, chumolilar va tarakanlar kabi ba'zi keng tarqalgan zararkunandalarni yo'q qilish qobiliyati uchun ekologik toza insektitsid sifatida ishlatiladi.

Xona hidi va aromaterapiya

Yunon mifologiyasida yalpiz mehmondo'stlik o'ti sifatida tanilgan, yalpizning Yevropada ma'lum bo'lgan birinchi ishlatilishlaridan biri xona deodorizatori edi. Qattiq qadoqlangan tuproq hidini qoplash uchun o't qavatlar bo'ylab sochilgan. Yalpizga qadam bosish uning hidini xonaga tarqatishga yordam berdi. Bugungi kunda u efir moylaridan foydalanish orqali aromaterapiya uchun ko'proq qo'llaniladi.

Xulosa:

Yalpizni xalq tabobatida ishlatib, tarkibida inson salomatligi uchun juda kerakli bo'lgan moddalarni iste'mol qilib, ko'plab kasalliklarni davolashimiz va oldini olishimiz mumkin. Faqat yalpizni iste'mol qilish jarayonini qattiq nazoratga olishimiz, ya'ni belgilangan miqdoridan ozgina ko'proq iste'mol qilishimiz inson salomatligi uchun katta salbiy oqibatlariga olib kelishi, hatto zaharlashi mumkinligini inobatga olishimiz zarur. Biz O'zbekistonda yalpiz va shunga o'shash o'simliklarni ko'paytirib, farmatsevtika sohasi uchun dorilarni ishlab chiqarishni takomillashtirib va uni to'g'ri yo'lga qo'ya olsak, o'ylaymanki biz o'z maqsadimizga tomon to'g'ri yo'lda ketayotgan hisoblanamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xarli, Raymond M.; Atkins, Sendi; Budantsev, Andrey L.; Kantino, Filipp D. 167-275 betlar.
2. Bunsavat, Jiranani; Elliott, Natalina E.; Xertvek, Keyt L.; Sproles, Yelizaveta; Elis, Lourens A. (2004). "Mentha (Lamiaceae) filogenetikasi: xloroplast DNK Sekanslaridan dalillar". Tizimli Botanika. 29 (4): 959–964 betlar
3. Taker, Artur O.; Naczi, Robert F. C. (2007). "Mentha:uning tasnifi va munosabatlariga umumiy nuqtai". Yilda Lourens, Brayani M. (tahr.). Yalpiz: Mentha Jinsi. Boka Raton, Florida: CRC Press, Teylor va Frensis guruhi. 1-39 betlar.
4. Нажмитдинов, Х. Б., Олимов, С. М., & Бахромова, Б. З. (2022). ПОЛЕЗНЫЕ СВОЙСТВА ФРУКТА–ПЕРСИК. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(9), 327-332.
5. Olimov, S. M., & Vaxromova, B. Z. (2022). ZANJABIL HAQIDA UMUMIY MA'LUMOT. TIBBIYOTDA QO'LLANILISHI. *Journal of new century innovations*, 14(1), 156-160.
6. Vaxromova, B. Z., & Ernazarova, M. S. (2022). Dorivor lavanda o'simligi haqida umumiy ma'lumot va uning tibbiyotda qo'llanilishi. *Science and Education*, 3(11), 88-95.
7. Эрнazarova, М. Ш., & Бахромова, Б. З. (2022). Исследования свойств лекарственных растений содержащих алкалоид. *Science and Education*, 3(11), 106-116.
8. Усманова, М., Эрнazarova, М., & Қўйлиева М, Х. Г. (2021). Organization of pharmacy activities, measures for storage of medicines. *Экономика и социум*, (11), 90.
9. Sh, E. M., Abrayeva, M. A., & Toshev, B. (2022). Treatment of rheumatoid arthritis with herbal medicines. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(6), 207-209.
10. Sh, E. M. (2022). Useful properties of Lemon. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(5), 1593-1597.
11. Усманова, М., Эрнazarova, М., Куйлиева, М., & Хасанова, Г. (2021). Дорихона фаолиятини ташкил этиш, дорилар саклаш чора тадбирлари. *Экономика и социум*, (11), 90(6).